

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ
Кафедра клінічної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**Якість шлюбних відносин як чинник задоволеності
материнством**

Виконала:

студентка 2-го курсу групи ПМ - 204
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійна програма Клінічна
психологія

Іващенко Ірина Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:

к.психол.н., доц.
(наукова ступінь, вчене звання)

Крайніков Едуард Владиславович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Робота рекомендована до захисту рішенням кафедри клінічної психології

Протокол No ____ від « ____ » червня 2022р.

Зав. кафедри _____ д.психол.н.,с.н.с. Лисенко Ірина Павлівна підпис
(наукова ступінь, вчене звання ,прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МАТЕРИНСТВА І ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН.....	6
1.1 Феномен материнства.....	6
1.2 Поняття шлюбних відносин.....	14
1.3 Фактори, які впливають на задоволення материнством.....	18
Висновки до Розділу 1	22
РОЗДІЛ 2: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ МАТЕРИНСТВОМ.....	24
2.1 Підходи до дослідження задоволеності материнством і якості подружніх відносин.....	24
2.2 Організація та проведення емпіричного дослідження	28
2.3 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.....	31
Висновки до Розділу 2	40
РОЗДІЛ 3: МАТЕРИНСТВО ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ	42
3.1 Підходи до корекції та консультування клієнтів з проблемами в сферах шлюбних відносин та материнства.....	42
3.2 Програма інтервенції для клієнтів з низькою задоволеністю материнством.....	47
Висновки до Розділу 3	50
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТОК А	63
ДОДАТОК Б.....	64
ДОДАТОК В.....	68
ДОДАТОК Г.....	69

ВСТУП

Материнство - важливий етап у житті жінки, який приносить не тільки біологічні зміни, а й соціальні та психологічні. Гормональне перелаштування, фізіологічні зміни, поява яскраво вираженого материнського інстинкту та відповідальності за немовля зумовлюють певну психологічну трансформацію у свідомості жінки. Проблематика вивчення материнства є досить актуальною, адже роль матері у житті дитини - вирішальна. Зарубіжні та вітчизняні дослідники активно досліджують усі етапи та процеси пов'язані з материнством. Це питання вивчається кількома науками: психологією, соціологією, біологією, фізіологією та іншими.

Вимоги до сучасного материнства є значно вищими й прискіпливішими, ніж були до попередніх поколінь. Сучасне материнство – це емоційна робота. Матері сьогодні – одне з перших поколінь, яке приділяє дуже велику увагу емоційному світу дитини, аналізу психологічного стану сина або дочки, працює над дитячими страхами. А це вимагає від жінки багато часу, ресурсу та уваги.

Задоволеність життям в цілому і своєю діяльністю зокрема є значущою складовою психологічного і психічного здоров'я особистості. Задоволеність материнством є важливим аспектом, оскільки емоційний стан матері впливає і на стан і розвиток дітей і на емоційний фон сім'ї.

Зазвичай люди створюють сім'ю та вступають в шлюбні відносини з метою задоволення своїх психологічних, соціальних, побутових та фізіологічних потреб. Причому, потреби, які задовольняються в сім'ї, можуть бути реалізовані і поза нею, але тільки благополучна сім'я, створення якої, як правило, вимагає значних зусиль, може всі ці потреби об'єднати і задовольнити в комплексі. Сім'я є невід'ємною ланкою суспільства, а тому від стосунків в кожній родині залежить майбутнє дітей і задоволеність материнством.

Саме тому задоволеність шлюбними відносинами виступає основоположним чинником, який визначає напрямки розвитку сім'ї.

Велике місце у психології займають дослідження, присвячені задоволеності шлюбом. Що стосується задоволеності материнством, то ця тема не є достатньо дослідженою, а отже є актуальною для вивчення.

Тему материнства вивчали у своїй статті Никонова О.В. і Тішевська І.А. «Взаємозв'язок самоефективності матері і успішності материнства» 2017 року [2]; Нартова Н.А. «Материнство в сучасній західній і соціальній дискусії» 2016 року [31]; тему задоволеності шлюбом вивчали у своїй статті Мамонова О.Б., Суворова О.В. «Особливості задоволеності шлюбом молодих сімей» 2018 року [30].

Об'єкт – феномен материнства.

Предмет – якість шлюбних відносин як чинник задоволеності материнством.

Мета – дослідити якість шлюбних відносин як чинник задоволеності материнством.

Завдання:

- проаналізувати наукову літературу з проблеми «Якість шлюбних відносин як чинник задоволеності материнством»;
- розробити, організувати та провести емпіричне дослідження;
- проаналізувати та проінтерпретувати отримані результати;
- розробити програму інтервенцій для підвищення рівня задоволеності материнством.

Методи

З метою реалізації поставлених завдань було застосовано такі методи:

- 1) аналіз наукової літератури з обраної тематики;
- 2) психодіагностичний метод:
 - «Опитувальник задоволеності шлюбом», який розробили В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко;

- «Опитувальник батьківського відношення», який розробили В.В. Столін і А.Я. Варга.

3) Метод математико-статистичної обробки даних:

- Т-критерій Стьюдента;

- кореляційний аналіз.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МАТЕРИНСТВА І ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН

1.1 Феномен материнства

Материнство в наукових дослідженнях спершу розглядалося в таких природничих науках як медицина, фізіологія, біологія поведінки. З першої половини ХХ ст. сфера материнства стала об'єктом вивчення психології. В результаті накопичення даних численних і різноманітних досліджень в 1990-і рр. у вітчизняній психології виник новий науковий напрям – психологія материнства [1].

Природа материнства протягом ХХ ст. розглядалася з двох позицій - еволюційно-біологічної (Дж. Боулбі, Д. В. Віннікотт) і культурно-історичної (М. І. Лісіна, Г. Г. Філіппова) [53]. Зокрема, це відбилося в полеміці навколо проблеми материнського інстинкту, яка розгорілася в середині ХХ ст. Одні дослідники стверджували примат соціальних факторів у формуванні материнських відносини, інші дотримувалися переконання, що материнська прив'язаність багато в чому підкоряється вродженим механізмам, які ріднять людський вид з тваринами.

Згідно еволюційно-біологічної позиції, материнська поведінка і почуття мають біологічні основи, пов'язані з абсолютною беспорядністю немовляти і абсолютною залежністю його виживання від батьківської участі. Важливу роль в «запуску» материнської поведінки щодо турботи про немовля грають гормони, пов'язані з вагітністю та лактацією. Материнська поведінка і вроджена програма турботи про дитину включаються його дією ключових подразників в сензитивний для цього період, що практично є ідентичним механізмом імпринтингу у тварин. Однак теоретична слабкість біологічного розуміння природи материнства як запуску вроджених програм поведінки виявляє себе у багатьох фактах реального життя. Наприклад, матері, які не

пережили період відповідних гормональних змін, виявляється здатні до формування надійного емоційного зв'язку у відносинах з прийомними дітьми [53].

З позиції культурно-історичного підходу материнство розглядається як соціальний інститут, що розвивається протягом історії людства, як одна з соціальних ролей жінки, що відображає цінності, установки і норми, поширені в даній культурі. В освоєнні та ідентифікації себе з материнською роллю спостерігається безліч варіантів поведінки жінки, якийсь континуум, на одному полюсі якого виявиться принесення матір'ю своїх потреб в жертву дитині, а на іншому - зневага материнськими обов'язками аж до відкидання материнської ролі і дитини (що уникає або девіантне материнство).

Одним із важливих аспектів материнства є взаємодія матері і дитини. Саме в тому, як мати вибудовує своє спілкування з дитиною, і проявляється материнська зрілість жінки. Характеру контакту матері і дитини і його впливу на психічний розвиток особистості приділяли увагу представники різних психологічних шкіл.

У психоаналітичній літературі взагалі всередині дитячого психоаналізу цю проблему висвітлювали З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм. Американський психоаналітик Е. Еріксон розглядав акт зустрічі та взаємного впізнавання матері та дитини як прообраз всіх ритуальних дій, запропонованих культурою [54]. Саме цей контакт повідомляє всі подальші ритуали і необхідну символічну глибину.

У сучасному психоаналізі досі не вщухають суперечки з приводу того, хто ж більшою мірою впливає на розвиток дитини: мати, батько чи соціальне оточення. Різні психоаналітичні школи дотримуються різних точок зору. Саме психоаналізу зазвичай приписують думку про те, що всі складнощі, перипетії, удачі та невдачі людського життя залежать від наших ранніх стосунків із матір'ю. Засновник психоаналізу З. Фрейд диференційовано розглядав роль матері та батька на прегенітальних стадіях розвитку. В

оральну стадію розвитку ключовою фігурою становлення базових особистісних якостей він вважав матір, тоді як у фалічну стадію (дошкільний вік) розвиток хлопчика чи дівчинки, на його думку, повністю залежало від особливостей подолання ними Едіпового конфлікту, центрованого навколо постаті батька. До того ж постать батька теоретичної моделі З. Фрейда є ключовою у формуванні супер-Его, тобто соціально-орієнтованих якостей особистості дитини. Зворотній погляд запропонувала М. Кляйн, сформулювала «теорію об'єктних відносин», у якій батько не грає значної ролі в житті дитини, її дорослішання та розвиток повністю залежить від матери [54].

Наступний революційний крок у розумінні материнства в 1949 р. зробив англійський педіатр і психоаналітик Д. Віннікот, який ввів у психоаналіз нове поняття «досить хороша мати», знявши з жіночих плечей вантаж непомірної відповідальності, яку повинна була (відповідно до теорії об'єктних відносин) відчувати кожна жінка, яка вирішила стати матір'ю [6].

«Досить хороша» у розумінні Д. Віннікота, це та мати, яка здатна відчувати малюка та адекватно задовольняти його первинні потреби, не привносячи в цей процес надмірних страхів чи бажань. Д. Віннікот одним із перших описав той особливий стан злиття з дитиною, у якому перебуває кожна молода мати. Цей стан доступний будь-якій жінці, якщо вона довіряє своїм почуттям та тілу, не звертаючи уваги на привнесені ззовні директивні установки. Революційність ідей Д. Віннікот виявлялася у тому, що він дав жінці можливість не прагнути бути ідеальною, а дозволив їй бути собою, дозволив їй віддатися інстинктам [6].

Дуже цікавий погляд на материнство висловив К.Г. Юнг, запропонувавши цілу низку архетипів материнства: від жінки, яка повністю втрачає себе і розчиняється в материнстві, проживаючи цим не своє життя, а життя своїх дітей, заважаючи при цьому їх власній самоідентичності, до

жінки холодної до материнства. К.Г. Юнг вважав, що «мати – перший світ дитини та останній світ дорослого» [60].

Материнська любов, як підкреслював Е. Фромм, безумовне затвердження життя дитини, його потреб [37]. Твердження життя дитини має дві сторони. Одна з них — це турбота і відповідальність, необхідні для збереження життя дитини, її розвитку. Інша сторона йде далі простого збереження. Це установка, яка прищеплює дитині любов до життя, яка дає відчуття, що це чудово – жити, що це прекрасно бути маленьким хлопчиком чи маленькою дівчинкою, що це чудово, що вона є на землі!

Сучасна психологія розглядає материнство як складний багатофакторний феномен, що формується в специфічній діяльності по догляду за дитиною і в процесі спілкування з ним, обумовлений дитячим досвідом матері, отриманим в її власній родині. Розвиток материнства детермінується вродженими механізмами (психофізіологічними, гормональними), активною діяльністю самої жінки і заданими в культурі нормами і цінностями материнства, моделями рольової поведінки матері (Карабанова, 2007; Філіппова, 2002).

У роботі Г. Г. Філіппової «Психологія материнства» докладно розглянуті біологічні, культурно-історичні та психологічні аспекти вивчення феномена материнства [53].

Біологічні аспекти материнства. Цей напрямок об'єднує дослідження материнського поведінки і у людей, і у тварин. Так, в етнологічних дослідженнях виявляються еволюційні основи формування патернів батьківської поведінки (К. Лоренц, Н. Тінберген, Р. Хайнд і інші). Деякі з цих досліджень, наприклад, вивчення ізольовано вирощуваних дитинчат приматів (Г. Харлоу і М. Харлоу), імпринтингу, реакцій проходження, батьківських та дитячих стимулів (К. Лоренц, Н. Тінберген і інші), внесли істотний внесок у розвиток теорії прихильності, соціального навчання, етології людини.

Фізіологічні і психофізіологічні аспекти материнства. В основному ці аспекти пов'язані з вивченням нейрогуморальних механізмів вагітності і лактації. В даному напрямку, наприклад, вивчається роль гормонального фону в забезпеченні емоційних особливостей материнської-дитячих відносин, який створює умови для сприйнятливості матері до ситуації взаємодії з дитиною. Розвиток прихильності матері до дитини в післяпологовому періоді і його зв'язок з гормональним фоном вивчається також і на людях, і на тварин.

Культурно-історичні аспекти материнства. У сучасних дослідженнях інститут материнства розглядається як історично обумовлений, що змінює свій зміст від епохи до епохи (І. Кон, Б. Малиновський, М. Мід, Е. Каплан, Е. Бадінтер і інші) [20, 21]. Незважаючи на те що материнська прив'язаність має біологічну детермінацію, пов'язану з виношуванням, пологами і годуванням грудьми дитини, соціальні установки можуть повністю нівелювати дію цих чинників. Наприклад, в суспільстві, яке високо ставить принцип законороджених, мати може кинути його або вбити байстрюка [3]. Материнські почуття і материнське поведінку - его явища, які еволюціонують і в різні періоди історії наповнюються різним змістом. Як мати поводить з дитиною, наскільки часто вона його годує, скільки уваги і в яких ситуаціях йому приділяє, чи поділяють з нею цю турботу інші люди і хто саме, як сприймаються в культурі вагітність і материнство - як прикре незручність, тимчасово робить жінку інвалідом, або як священний статус - все це має численні культурні варіації [6].

В роботі Е.А.Каплана представлені материнські установки в різних культурно-історичних умовах, описані автором як три доби материнства, материнство епохи премодерну (середні віки), модерну (Відродження, Новий час, аж до закінчення Другої світової війни) і постмодерну (починаючи з кінця 60-х рр. XX ст.) [62].

Для доіндустріальної епохи (премодерн) характерна так звана неіснуюча мати. Батьківська любов часто залежала від статі дитини і місця, яке вона займала в сім'ї: особливою увагою користувався спадкоємець і взагалі хлопчик. Бути люблячою і турботливою матір'ю не було соціальною цінністю, і байдуже ставлення до дитини не породжувало почуття провини. Займатися дитиною не було ні цікаво, ні престижно. Навіть живучи в рідній сім'ї, дитина часто перебував в ситуації емоційної занедбаності, відсутності піклування. Зв'язок матері з дитиною вважався набагато меншим, ніж зв'язок з ним батька. Панувало уявлення, що жінка є лише посудиною для виношування немовляти. Роль матері пасивна і другорядна і не заслуговує на спеціальну винагороду, як не заслуговує її і низькокваліфікована участь підмайстра в створенні шедевра майстра (характерне для середньовічного мислення зіставлення батька з майстром, а матері з підмайстром можна знайти в працях Фоми Аквінського, 1225-1274) [64].

Індустріалізація суспільства (епоха модерну) внесла значні зміни в відношення до материнства, сильно підвищивши його престиж. Так, Еразм Роттердамський (1469-1536) підкреслював зв'язок між звершеннями дітей, їх талантами з цілеспрямованими зусиллями матерів. Ідеологію материнства як вищого громадянського обов'язку жінки, що є еквівалентом найбільш важливих занять чоловіка, зазвичай пов'язують з ім'ям Жан-Жака Руссо (1712-1778), який стверджував, що саме в материнстві полягає основна і практично єдина задача жінки. При цьому і діти потребують постійної материнської турботи та участі, мати потрібна їм вся цілком. Ідеальна мати не повинна ділити свій час, сили і душу між вихованням дітей і ще якимись заняттями і прихильностями, так як тоді вона обкрадає своїх дітей. Всі проблеми, невдачі, біди, хвороби, злочини навіть вже дорослих дітей - вина матері, яка приділяла їм недостатньо уваги або недостатньо «кваліфіковано» виховувала їх. Так проявилось неминуче супутнє зростанню престижу материнства явище - зростання відповідальності матері за дітей [64].

Надалі педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо в поєднанні з еволюційними ідеями Ч. Дарвіна підвели наукову основу під жорстку гендерну диференціацію: така чоловіча властивість, як агресивність, і така жіноча, як потреба і здатність піклуватися про оточуючих, перш за все про підростаюче покоління, корисні для виживання виду, є набутими в процесі боротьби за існування, закріпленими еволюцією і універсальними для всіх видів тварин, включаючи людину (Е. О. Вілсон). Чоловіча агресивність оцінюється позитивно, так як має безпосередній зв'язок з активністю в широкому сенсі слова - творчими, дослідницькими та управлінськими здібностями, в той час як жіноча потреба дбати зумовлює пасивність, схильність до самовіддачі, тобто робить жінок прекрасними виконавцями в будь-якому вигляді праці.

Застосування ідеалів Руссо до життя сім'ї призвело до ізоляції непрацюючих матерів і одноосібне виховання ними дітей від решти світу, їх надмірної взаємної залежності один від одного, що в свою чергу зумовило різноманітні психологічні проблеми як одних, так і інших. Психоаналітична традиція розглядає ці проблеми в основному з боку дитини, психічні проблеми якого породжені матір'ю - або занадто владної, яка пригнічує, «пожирає своїх дітей», або, навпаки, всепрощаючої, не надає достатнього тиску. Нормальна материнська поведінка розуміється як самовіддача без пошуків будь-якої винагороди і порівнюється з мазохізмом (Е. Дойч). Лякаючий образ «всепоглинаючою» матері, а також принизливий образ матері-мазохістки поступово знову знизили престиж материнства і зумовили виникнення різноманітних реакцій, які оскаржують подібні уявлення на теоретичному рівні [64].

Однією з таких реакцій можна вважати теорію соціального навчання, згідно з якою ніякої спеціальної схильності до материнства спочатку в жінках не закладено, вони вчаться «з нуля» нової для себе ролі матері в процесі інтеракції з власною дитиною, причому ця роль далеко не єдина і абсолютно не обов'язково повинна виконуватися біологічною матір'ю (Д. Штерн, 1976).

На відміну від психоаналітичних поглядів, в рамках соціального навчання материнство розглядається переважно з позиції матері, індивідуальних потреб і проблем жінки, пов'язаних з процесом репродукції. Основне питання досліджень материнства в рамках цього напрямку - що отримує від материнства сама жінка? Відповідь здебільшого авторів - нічого хорошого: експлуатацію, деградацію особистості, знищення можливостей індивідуального розвитку, придушення потребами оточуючих. Ця відповідь стає однією з підстав боротьби феміністок за право жінки самій контролювати своє тіло, зокрема можливості дітонародження, що сприяло масовому поширенню оральних контрацептивів.

Мати епохи постмодерну - це третя і поки остання стадія в розвитку суспільних уявлень про материнство. Епоха в цілому характеризується збільшеною терпимістю до співіснування в суспільній свідомості різних зразків материнства і виховання дітей, наприклад, до виховання їх гомосексуальними парами або парами, де мати працює, а батько доглядає за дитиною. Нові переваги і нові проблеми материнства на цій стадії пов'язані і з застосуванням репродуктивних технологій, внаслідок яких у дитини вперше в історії можуть бути вже дві біологічних матері: одна, якій належала яйцеклітина, і інша, що виносила і народила його, - при цьому соціальної матір'ю може виявитися взагалі хтось третій.

У другій половині ХХ ст. виразно проявилися тенденції, ворожі дітоцентризму. Соціально-політична емансипація жінок і все більш широке залучення їх в суспільне виробництво роблять їх сімейні ролі, включаючи материнство, не настільки всеосяжними і менш значущими. Самоповага жінки набуває, крім материнства, багато інших підстави - професійні досягнення, соціальну незалежність, самостійно досягнуте суспільне становище. Деякі традиційно-материнські функції в інституті родини беруть на себе громадські інститути і професіонали - лікарі, вихователі, спеціалізовані громадські установи [12].

Протягом ХХ ст. батьківська відповідальність стає більшою цінністю, ніж кількість дітей і навіть їх наявність (у мене немає дітей, так як я не можу забезпечити їм гідне життя). Змінюються і виховні цілі і пріоритети дорослих по відношенню до дітей. Й. Лангмейер і З. Матейчек [15] проаналізували популярні книги про виховання за 100 років (з 1850 по 1950 р) з метою встановити зрушення в виховних цінностях батьків. Було виявлено підвищення значущості інтелектуальної та діяльній продуктивності дитини, його успіхів у навчанні та життєвої витривалості. Підвищилася також цінність емоційних зв'язків між людьми, особливо в 30-50-і рр. ХХ ст.

Таким чином, материнство - це одна з соціальних ролей, зміст якої залежить від культурно-історичної ситуації. Важливим регулюючим компонентом цієї ролі є уявлення про норму (кордонах норми) материнського поведінки і ставлення до дитини, а також уявлення про нормативний розвиток дитини (соціально обумовлений образ дитини).

1.2 Поняття шлюбних відносин

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'я - головний інститут суспільства. У свою чергу інститут сім'ї включає безліч більш приватних інститутів, а саме інститут шлюбу, інститут споріднення, інститут материнства і батьківства, інститут власності, інститут соціального захисту дитинства і опіки та інші [29].

Шлюб - інститут, який регулює відносини між чоловіком та жінкою. Саме шлюб в людському суспільстві вважається єдино прийнятною, соціально схваленою та закріпленою законом формою [29].

Зазвичай, люди створюють сім'ю та вступають в шлюбні відносини з метою задоволення своїх психологічних, соціальних, побутових та фізіологічних потреб. Причому потреби, які задовольняються в сім'ї, можуть бути реалізовані і поза нею, але тільки благополучна сім'я, створення якої, як правило, вимагає значних зусиль, може всі ці потреби об'єднати і

задовольнити в комплексі. Задоволеність шлюбом являє собою суб'єктивну оцінку кожного з подружжя характеру їхніх стосунків [10].

Проведемо аналіз, як у психологічній літературі розглядаються аналоги поняття благополуччя шлюбу, а також зміст зумовлювальних його чинників. Р. Левіс та Дж. Спенієр вважають, що висока якість шлюбу пов'язана з високим рівнем подружнього пристосування, адекватним спілкуванням подружжя, високий рівень подружнього щастя, інтеграції та високою мірою задоволеності відносинами [61]. Ю. Б. Альошина під час дослідження шлюбних відносин керується поняттям задоволеності шлюбом, яке трактує як суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу [1]. Закордонні вчені використовують визначення успішності шлюбу У. Берра: успіх подружжя оцінюється ступенем того, наскільки в ньому досягається встановлені індивідами мети шлюбу [10]. М.С. Мацковський, говорячи про успішність шлюбу, виділяє наступні її компоненти: характер і ступінь виконання соціальних та індивідуальних функцій; ступінь задоволеності подружжя відносинами; ступінь стабільності шлюбу (суб'єктивна оцінка ймовірності розлучення); ступінь й характер впливу родини на розвиток особистості кожного її члена [26]. В.А. Сисенко стійкість шлюбу визначає як ступінь оптимального функціонування сімейної структури [50]. Торохтій С. визначає якість шлюбних відносин за допомогою поняття психологічне здоров'я родини [52]. Кляпець О. під час складання типології родин спирається на критерій гармонійності, який вона розглядає як душевне благополуччя членів родини, що забезпечує регуляцію поведінки в спілкуванні та діяльності [20]. Виконаний теоретичний аналіз літератури з проблеми якості шлюбу дозволив нам розробити концепцію благополуччя шлюбних відносин. Ми розуміємо під благополуччям шлюбних відносин досягнення подружньої інтеграції при повному розвитку особистості обох з подружжя й забезпеченні їх суб'єктивного благополуччя.

Вивчення сім'ї як цілого почалося і найбільш інтенсивно відбувалося в другій половині ХХ ст., в епоху дітоцентриської тенденції в культурі. Очевидно, що в такому ціннісному контексті найбільш затребуваними і розробленими стали моделі циклу розвитку сім'ї, змістовним центром яких є дорослішання дитини і цикл дитячо-батьківських відносин. Подружжя як основа сім'ї, його динаміка і специфіка, характерні для різних етапів її розвитку, вивчені в значно меншому ступені.

До другої половині ХХ ст. в результаті кількох хвиль феміністського руху було переглянуто «терпляче ставлення жінок до насильства, страждання, нудьгу, односторонньої вірності» [3] в шлюбі - юридично і психологічно жінка ставала рівним партнером в шлюбному союзі. Подружжя, за зауваженням англійського соціолога Е. Гідденсу, стали розглядатися як співробітники в спільному емоційному підприємстві. Почав поширюватися новий зразок шлюбу - «шлюб-товариство», заснований на спільності інтересів і взаємний потяг партнерів. Подібні шлюби мають міцність і розкріпачують подружжя, так як дружба не регламентується суспільством. При цьому вони дають можливість свободи розваг і життя «на стороні», як в сексуальному, так і в суспільній та культурній сферах. Так звані відкриті шлюби найчастіше є сусідами з товариськими.

Починаючи з середини ХХ ст. дослідники багатьох країн почали висловлювати стурбованість кризовим станом моногамії, пов'язуючи його з глобальними соціальними трансформаціями. Глибокий аналіз демографічних, соціальних і психологічних перебудов шлюбу як основи сім'ї протягом двох останніх століть був здійснений в роботах С. І. Голоду [8]. На його думку, в останні десятиліття ХХ ст. дослідники посилаються на одні й ті ж соціальні факти: збільшується число одиноких чоловіків і жінок, зростає кількість розлучень, неповних сімей та повторних шлюбів, знижується рівень народжуваності, інтенсифікуються сексуальні стосунки поза шлюбом і т.п. Одні фахівці інтерпретують ці факти як криза шлюбу, інші - як його

трансформацію в бік акцентування особистісного своєрідності кожного з членів зазначеної спілки, тобто відстоюють ідею модернізації інституту сім'ї.

В даний час в культурі західної цивілізації спостерігається велике розмаїття форм шлюбу, що співіснують одночасно і стають все більш рівнозначними (в залежності від соціально-політичної ситуації в тій чи іншій країні). Так, Н. Аккерман, відзначаючи крах традиційного шлюбу в другій половині ХХ ст., одночасно показав його різноманітність, варіативність, описавши форми шлюбу, аналогічні формам сімейного влаштування, виділених С. І. Голодом [2]:

- відносини, в яких кожен партнер зберігає незалежність від сімейних уз і власну індивідуальність в її дошлюбному вигляді;

- відносини, в яких індивідуальність партнерів підпорядкована вимогам їх шлюбних ролей;

- відносини, в яких індивідуальність партнерів підпорядкована вимогам їх батьківських ролей;

- відносини, в яких індивідуальність партнерів вимушено узгоджується з вимогами соціального оточення [7].

Кожній формі шлюбу в тій чи іншій мірі притаманні характерні саме для неї переживання складових його людей. Наприклад, в традиційному шлюбі пріоритетною цінністю є відповідність деякому зразком і переживання власної адекватності і стабільності. До кінця ХІХ ст. порядок пріоритетів змінювався: подружжя стало чекати від шлюбу інтимності і особистого щастя [9]. Саме ці переживання стають емоційним критерієм успішності шлюбу.

Сучасна концепція хорошого шлюбу з'єднує безліч очікувань партнерів один від одного - романтичне кохання, сексуальну задоволеність, добробут, успішне батьківство, приємні дружні відносини і ін. Всі ці очікування пов'язані з однією людиною, що перетворює сучасний шлюб в складний проект, вкрай перевантажений емоційно. Завдання такої складності виникла

перед шлюбом відносно недавно - в другій половині ХХ ст., Коли шлюбні стосунки і сім'я стали набувати цінності не як умови виживання або гідного існування, а як джерело особистого щастя.

1.3 Фактори, які впливають на задоволення материнством

У своєму дослідженні умов задоволеності материнством жінок, які мають дітей раннього та дошкільного віку Захарова Є.І. та Калачова Н.Ю. піднімають питання задоволеності материнством [11].

Материнство – важлива життєва сфера жінки. Нещодавно материнство вважалося для неї найзначнішою цінністю. Нині воно стає рівнозначним, рівноцінним іншим сферам її життя – кар'єрному зростанню, особистим захопленням, сфері міжособистісного спілкування. Стаючи матір'ю, жінка робить ціннісний вибір, визначаючи на кілька років уперед свої життєві пріоритети. Народження дитини накладає на батьків серйозні обов'язки, адже на них лежить відповідальність за організацію системи умов, що відповідають віковим особливостям дитини на кожному з ступенів онтогенезу та забезпечують оптимальні можливості її особистісного та розумового розвитку [28]. Проте реалізація батьківських функцій пов'язана не так з боргом та обов'язком, як із задоволенням та задоволеністю. Діяльність, пов'язана з доглядом, навчанням та вихованням дитини, будучи творчою діяльністю, містить у собі великий потенціал для самореалізації дорослої людини. На жаль, батьківство не завжди приносить задоволення. Невдоволення собою, дитиною, своїми близькими може затьмарювати життя батьків, викликає почуття провини, викликає бажання дистанціюватися.

Задоволеність – суб'єктивна оцінка якості тих чи інших об'єктів, умов життя та діяльності, життя в цілому, відносин з людьми, самих людей, у т. ч. і самого себе (самооцінка) [27]. Від ступеня задоволеності чимось або будь-ким залежить якість виконання тієї чи іншої діяльності, характер ставлення до певної події, оцінка того, що відбувається, та багато іншого. Нині у

психологічній науці активно ведуться дослідження, присвячені задоволеності життям, працею, подружніми взаєминами.

Задоволеність життям тісно пов'язана з поняттям щастя та психологічного благополуччя особи. М. Аргайл вважає, що щастя можна розглядати як усвідомлення своєї задоволеності життям або як частоту та інтенсивність позитивних емоцій [3]. Як зауважує Куліков Л. В., поняття «щастя» є сукупністю ідеалів людського життя, якими міряється власне життя і життя оточуючих. У дослідженні Кулікова Л. В. [22] виявлено зв'язок між задоволенням основних життєвих потреб і почуттям задоволеності життям. Було показано, що задоволеність життям сильно впливає на домінуючий настрій і психічний стан людини і більшою мірою пов'язана з оцінками задоволення потреб, ніж з оцінками їхньої значущості.

На задоволеність материнством може впливати багато факторів таких як:

1. Задоволеність характером взаємовідносин з дитиною. Гармонійні взаємини з дитиною – це один із результатів діяльності матері, свідчення її компетентності. Дитячо-батьківські відносини, наповнені любов'ю та ніжністю, ймовірно, створюють основу для формування у жінки задоволеності материнством. Тим більше, що такі стосунки не виникають власними силами, а виростають із приймаючого, поважного ставлення батьків до дитини.

2. Успішність розвитку дитини як результат власної діяльності. У материнстві жінка ставить зону найближчого розвитку дитині, намічаючи подальші шляхи її вдосконалення. За розвитком та вихованням дитини стоїть велика праця батьків, тому її успіхи та досягнення приносять їм відчуття досягнення результату своїх зусиль, задоволеність.

3. Успішність реалізації материнських функцій. Материнство передбачає реалізацію цілого ряду специфічних функцій. Догляд за дитиною, її навчання та виховання стає безпосереднім обов'язком матері. Для реалізації цих

функцій потрібен високий рівень компетентності, яку жінка лише частково набуває в період, що передує народженню дитини. Основний обсяг батьківських умінь освоюється вже в процесі здійснення цих функцій. Жінка вчиться не тільки годувати, купати і сповивати новонароджену дитину, але й освоює прийоми організації її поведінки та розвитку. Тому цілком доречно говорити про успішність оволодіння такою непростю батьківською діяльністю [22].

4. Ставлення до материнської ролі. Ставши матір'ю, жінка освоює нову соціальну позицію та нову соціальну роль. Її здійснення поєднується з іншими життєвими сферами. Від того, наскільки органічно роль матері поєднується з іншими сферами реалізації жінки, чи надає вона на них фруструючий вплив, багато в чому залежить відношення до цієї ролі. Несуперечливе поєднання різних сфер діяльності сприяє досягненню внутрішньої гармонії, і як наслідок, задоволеності жінки материнством. Органічне вбудовування в життя жінки материнської ролі сприяє появі позитивного ставлення до материнства як до нової сфери діяльності, в якій можна реалізовуватися як жінці та розвиватися як особистості. У тому випадку, якщо материнство стає перешкодою на шляху реалізації пріоритетних для жінки шляхів самореалізації, у неї наростає незадоволеність життям у цілому та материнством, зокрема.

5. Відношення близьких до жінки у ролі матері. Виконуючи будь-яку діяльність, людина шукає підтримки та розуміння з боку близьких йому людей. Здійснення батьківської діяльності пов'язане з багатьма проблемами. Зростає фізичне та психоемоційне навантаження, у зв'язку з чим жінці необхідно відчувати підтримку рідних та близьких їй людей, батьків, друзів. Увага, надана жінці як матері, шанобливе відношення та позитивна оцінка її зусиль може формувати у неї почуття власної значущості та значущості виконуваної нею діяльності, породжувати відчуття задоволеності материнством.

6. Якість шлюбних відносин. У своїх дослідженнях Ф.А. Кован виявив залежність між відносинами батьків та проявом батьківської поведінки стосовно дитини. Таким чином, більшість пар, які були задоволені шлюбом, виявляли більше теплоти по відношенню один до одного та дитини, а також проявляли більше взаємодопомоги при спільній роботі й грі з дитиною Ф.А. Кован [23].

Також Ф.А. Кован виявив певні гендерні відмінності в ставленні до дітей в залежності від задоволеності шлюбом. Його дослідження показали, що матері, які були задоволені своїм шлюбом проявляли більше теплоти по відношенню до своїх синів, тоді як задоволені шлюбом батьки проявляли більшу авторитарність до дочок. А також спостерігалось, що коли обидва з подружжя (мати і батько) проявляли більше позитивних емоцій по відношенню один до одного, обидва виявляли велику авторитарність до дочок [23].

Натомість П.К. Керіг , у своїх дослідженнях виявила, що ті батьки, які були задоволені своїми шлюбними стосунками, проявляють більше теплоти та турботи по відношенню до дітей, спілкування з дітьми в таких сім'ях відбувалося за допомогою не директивної мови, що, в свою чергу, викликало теплоту і прихильність з боку дитини [24].

7. Вік і особистісна зрілість матері. Р. В. Овчарова називає одним із факторів розвитку материнської сфери особистісну зрілість матері. Це системне утворення, яке включає особистісні компоненти (відповідальність, активна життєва позиція, сформовані ціннісні орієнтації, адекватне розуміння себе, автентичність, прагнення до самопізнання, самореалізації та розвитку, здатність робити вибір та будувати зрілі особистісні стосунки) та батьківські (прийняття внутрішньої позиції матері, свідома відповідальність за виховні дії, вміння бути гнучкою у побудові стосунків з дитиною, батьківська любов як найвищий прояв батьківських почуттів) [33].

Висновки до Розділу 1

Материнство – складний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство не забезпечується повністю вродженими механізмами, воно містить у собі біологічне прагнення до материнства, що перетворене інтеріоризованими соціальними нормами. На сучасному етапі материнство аналізується з точки зору особистісного розвитку жінки, психологічних і фізіологічних особливостей різних періодів репродуктивного циклу. Материнство визначає унікальну ситуацію розвитку самосвідомості жінки, стає етапом переосмислення батьківської позиції з власного дитячого досвіду, періодом інтеграції образу матері і дитини.

Проведені дослідження соціальними психологами виявили, що сім'я, як і будь-яка інша мала соціальна група, найбільш ефективно функціонує тільки при наявності задоволеності спільною діяльністю та подружжя.

Отже, задоволеність шлюбними відносинами та результатами спільної діяльності впливає на ефективне виконання функцій сім'ї, в тому числі на виховання дітей, адже задоволеність шлюбом впливає на батьківський стиль виховання, особливості спілкування з дітьми.

Таким чином, якість сімейних стосунків безпосередньо впливає на відносини батьків до дитини і тим самим впливає на емоційний та когнітивний розвиток дитини.

Загальна задоволеність материнством складається великою мірою з успішності реалізації материнських функцій, позитивного ставлення до материнської ролі та шанобливого ставлення до жінки – матері у близькому її оточенні.

Такі особливості подружніх відносин, як єдність поглядів, легкість і психотерапевтичність спілкування сприяють переживанню почуття задоволеності жінками. Материнство приносить більше задоволення в тому

випадку, якщо чоловік стає співучасником у справі виховання дитини, спілкування з яким допомагає жінці утвердитися у власній виховній позиції, набуті спокою та впевненості у своїх силах.

РОЗДІЛ 2: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ МАТЕРИНСТВОМ

2.1 Підходи до дослідження задоволеності материнством і якості подружніх відносин

Психологи у своїй роботі використовують такі методи соціально-психологічної діагностики: кількісний і якісний аналіз документів, спостереження, соціометрію, експеримент, методи поперечних і повздовжніх зрізів, опитування та тестування.

Ми розглянемо детальніше методи опитування та тестування, як методи, які дають змогу сімейному психологу найкраще здійснювати діагностику задоволеності материнством і подружніми відносинами на різних стадіях шлюбу.

«Шкали любові і симпатії» - це методика, яка використовується щоб зрозуміти особливості емоційного ставлення до шлюбного партнера. Можливе використання як індивідуально, так і при груповій терапії [50].

Показники подружніх відносин, як: особливості розподілу сімейних ролей, очікування і домагання у шлюбі, сумісність партнерів варто досліджувати за допомогою таких методик та опитувальників.

«Сімейна соціограма» - це проективний тест Е.Г. Ейдемільера для розуміння особливостей комунікації в сім'ї [13].

«Рольові очікування і домагання у шлюбі» - це методика, автором якої є А.Н. Волкова. Допомагає зрозуміти для партнерів важливість різних ролей в подружньому житті, а також допомагає зрозуміти уявлення щодо оптимального розподілу ролей між партнерами у шлюбі [25].

«Розподіл ролей в сім'ї» - це методика, авторами якої є Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовська. Вона допомагає зрозуміти, на скільки реалізовані різні ролі у подружжі і ступінь задоволеності чоловіком і дружиною в їх реалізації. Виділяються наступні ролі: господині та господаря

будинку, відповідального за матеріальне забезпечення сім'ї, відповідального за процес виховання дітей, відповідального за сімейне дозвілля та розваги, сексуального партнера [6].

«Сімейно - обумовлений стан» - ця методика (Е. Г. Ейдемільер, В. В. Юстицькис) дає змогу знайти найбільш типовий стан особи всередині сім'ї, серед яких виділяють такі, як задовільний чи незадовільний, сімейну тривожність, нервово-психічне напруження [13].

«Сімейна соціограма» - ця методика Е.Г.Ейдемільера дає можливість зрозуміти особливості взаємовідносин з членами сім'ї і виявити внутрішнє ставлення, яке може бути не усвідомленим до інших членів родини респондента. Сімейні зав'язки відображаються у вигляді графічної схеми [40].

Методи, які допомагають вивчити сімейні інтереси та цінності, варіанти та способи проведення дозвілля.

«Вимірювання установок в сімейній парі» - цей опитувальник Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман допомагає психологам визначити відношення партнерів до 10-ти сфер життя, які мають велике значення для шлюбних відносин: 1) відношення до людей в цілому, 2) ставлення до дітей, 3) переважання вибору між задоволенням та почуттям обов'язку, 4) ставлення до розлучення, 5) надання переваги між спільною або окремою діяльністю, незалежністю подружжя або залежність один від одного; 6) бачення на романтику і її прояви в коханні, 7) ставлення до «забороненого сексу»; 8) розуміння важливості статевих відносин в подружньому житті; 9) ставлення та бачення матеріальної сфери 10) перевага між патріархальним та егалітарним устроєм сім'ї [41].

Шкала сімейного оточення (ШСО) – це опитувальник, який призначений для дослідження мікроклімату і соціального клімату в подружжі. Основні показники, які вимірює дана методика: шлюбні відносини, власне зростання

та керування системою. Кожен компонент, в свою чергу, містить кілька шкал [36].

Морально-психологічні аспекти подружжя.

Досліджуючи морально-психологічні фактори партнерських стосунків, психологи користуються тестами та опитувальниками, які виявляють шлюбні конфлікти, задоволеність шлюбними відносинами, а також стабільність його.

Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна, Г. П. Бутенко, Т.Л. Романова використовується для швидкого оцінювання показника задоволеності чи незадоволеності шлюбом, а також узгодженості чи неузгодженості задоволеності шлюбом в певному подружжі. Може застосовуватися індивідуально та в процесі дослідження соціальної групи [44].

"Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях" – це опитувальник, який дає змогу побачити найконфліктніші сфери подружніх відносин, ступінь згоди (або незгоди) у конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності у парі. Методика розроблена Ю. Є.Альошиною та Л.Я.Гозманом [42].

«Аналіз сімейної тривоги» - це методика, яка є самоопитувальником, призначеним для вимірювання особистої тривоги члена сім'ї. Методика розроблена Е.Г. Ейдемільером та В. Юстіцкісом [37].

Діагностика спілкування в сім'ї.

Методика вивчення батьківських установок (Parental Attitude Research Instrument – PARI) використовується для вивчення ставлення батьків (насамперед матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Автори методики - американські психологи О.С. Шефер та Р.К. Белл, адаптована Т.В. Нещедриць.

"Рольові очікування партнерів" (РОП) – це методика, розроблена А. Н. Волковою та входить до комплексної програми практичної роботи з подружньою парою [38].

Дозволяє виявити уявлення подружжя про основні функції сім'ї (сексуальна сфера, батьківські обов'язки, господарсько-побутова сфера, особистісна близькість між подружжям, професійні інтереси, моральна та емоційна підтримка) - шкала сімейних цінностей (ШСЦ) а також уявлення чоловіка та дружини про бажаний розподіл ролей між подружжям при реалізації даних сімейних функцій - шкала рольових очікувань та домагань (ШРОП) [38].

Опитувальник установок до сексу Айзенка – особистісний опитувальник, який був розроблений на основі концепції особистості Г. Айзенка. Також опитувальник орієнтований на прогноз задоволеності шлюбом, виявлення відхилень у сексуальній поведінці, діагностику фемінності-маскулинності [39].

Діагностичне дослідження спілкування між подружжям проводиться за допомогою методики Ю. Є. Альошина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовська, О. Р. Левіс і Дж. Спаніер. Автори цієї методики запропонували модель параметрів сімейної взаємодії, яка містить у собі систему усіх чинників які безпосередньо впливають на задоволеність чи не задоволеність шлюбом, а також на його міцність.

Опитувальник батьківського відношення розроблений для виявлення батьківського відношення в осіб, які хочуть вирішити питання виховання дітей та спілкування з ними, розроблений В.В. Століним та А.Я. Варга [40].

Методика вивчення батьківських установок призначена для вивчення ставлення батьків (насамперед матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Автори – американські психологи О.С. Шефер та Р.К. Белл, адаптована Т.В. Нещедреть.

"Аналіз сімейних взаємин" (АСВ) – це методика Ейдеміллера Е.Г. та Юстіцкіса В.В., що дозволяє визначити, як батьки виховують дитину в сім'ї. Для цього вимірюється 11 шкал, що відносяться до порушень процесу виховання: гіперпротекція, гіпопротекція, потурання, ігнорування потреб

дитини, надмірність вимог-обов'язків дитини, недостатність вимог-обов'язків дитини, надмірність вимог-заборон, недостатність вимог-заборон до дитини, строгість санкцій (покарань) за порушення вимог дитиною, мінімальність санкцій, нестійкість стилю виховання [40].

2.2 Організація та проведення емпіричного дослідження

Для проведення емпіричного дослідження нами було обрано наступні інструменти та методики:

- 1) Соціально-анамнестична анкета;
- 2) Тест-опитувальник задоволеності шлюбом, авторами якого є В.В. Столін., Г. П. Бутенко, Т.Л. Романова;
- 3) Опитувальник батьківського відношення, який був розроблений В.В. Століним та А.Я. Варга.

Методики обрані таким чином, щоб можна було дослідити ставлення матері до своєї дитини, визначення ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом. Соціально-анамнестична анкета показує демографічний склад досліджуваної групи.

1. Соціально-анамнестична анкета:
 - 1) Мій вік (вказіть повних років цифрою).
 - 2) Сімейний стан:
 - офіційний шлюб,
 - громадянський шлюб,
 - розлучена,
 - неодружена.
 - 3) Кількість дітей (1, 2, 3, 4 і більше).
 - 4) Вік моїх дітей (0-2, 3-6, 6-12, 12-16, старше 16 років).
 - 5) Я оцінюю свій фінансовий стан:
 - високий - можу не відмовляти собі в подорожах, подарунках, товарах розкоші;

- середній - коштів вистачає на основні потреби, але для придбання чогось суттєвого чи перед подорожжю потрібно економити;

- низький - часто відмовляю собі у придбанні навіть необхідних речей або їжі).

6) Мої умови проживання:

- живу у власному житлі,
- живу у квартирі родичів (не сплачую оренду),
- орендоване житло.

7) Моя зайнятість:

- працюю найманим працівником,
- працюю на себе,
- в декретній відпустці (є основне місце роботи),
- домогосподарка.

8) Мені допомагає систематично по догляду за дитиною (дітьми):

- чоловік,
- батьки,
- няня,
- справляюся сама.

2. Опитувальник задоволеності шлюбом (ОУБ), який розробили Т.Л. Романова, В.В. Столін, Г.П. Бутенко у 1984р. Цей опитувальник використовується для швидкої діагностики рівня задоволеності чи незадоволеності шлюбом, а також рівня узгодженості чи неузгодженості задоволеності шлюбом певній соціальній групі [44].

В основу методики покладено уявлення про задоволеність шлюбом як при емоційному явищі, яке є відносно стійким, яке включає в себе, перш за все, почуття, узагальнену емоцію, генералізоване переживання, ніж раціональну оцінку успішності шлюбу з тих чи інших параметрів, яке може

бути проявленим і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях і в емоціях, що виникають у різних ситуаціях.

Опитувальник ОУБ є шкалою одномірною, що містить 24 твердження, які описують різні сфери: думки, установки, сприйняття себе і партнера, оцінки та інше. На кожне твердження пропонується три варіанти відповіді:

- а) вірно,
- б) важко сказати,
- в) неправильно.

Чим вищий бал, тим задоволеність шлюбом більша.

Абсолютно неблагополучні сім'ї – від 0 до 16,

Неблагополучні сім'ї – від 17 до 22,

Скоріше неблагополучні сім'ї – від 23 до 26,

Перехідні сім'ї – від 27 до 28,

Радше благополучні сім'ї – від 29 до 32,

Благополучні сім'ї – від 33 до 38,

Абсолютно благополучні сім'ї – від 39 до 48.

3. Опитувальник батьківського відношення (ОРО) допомагає виявити відношення батьків в людей, які звертаються за допомогою до психолога з питаннями, як виховувати дітей та як з ними спілкуватися. Методику було розроблено А.Я. Варгою та В.В. Століним [40].

Автори цієї методики розглядають ставлення матері та батька до своєї дитини як сукупність різних емоцій і почуттів, усталених поведінкових реакцій з дитиною, властивості сприйняття та розуміння характеру та рис дитини, її вчинків.

В опитувальнику є 61 питання, кожне з яких в свою чергу відноситься до однієї з наступних п'яти шкал:

- 1) Прийняття - відкидання дитини
- 2) Кооперація
- 3) Симбіоз

4) Авторитарна гіперсоціалізація

5) Маленький невдаха.

Історія створення. Основою для побудови опитувальника стали дані, які базуються на опитуванні ста дев'яноста семи батьків психічно здорових дітей від семи до одинадцяти років та дев'яноста трьох сімей, які потребували психологічної допомоги і звернулися за нею до Консультативного центру психологічної допомоги сім'ї в МДУ та НДІ на факультеті психології загальної та педагогічної психології АПН Росії [40].

Наша досліджувана група складається з 42 одружених жінок віком від 28 до 50 років. Кожна з респонденток є мамою дитини віком від 0 до 12 років. Усі вони проживають на території України.

Опитувальники було створено в Гугл формі і дані зібрано шляхом розсилання посилання на Гугл форму.

2.3 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Провівши дослідження для виявлення ступеня задоволеності материнством в залежності від задоволеності шлюбом, маємо наступні результати.

Розподіл респондентів за кількістю дітей. 53 % респондентів жінок мають двоє дітей, 34 % - мають одну дитина, 11 % - мають троє дітей та 2 % мають четверо дітей (див. Рис. 2.1).

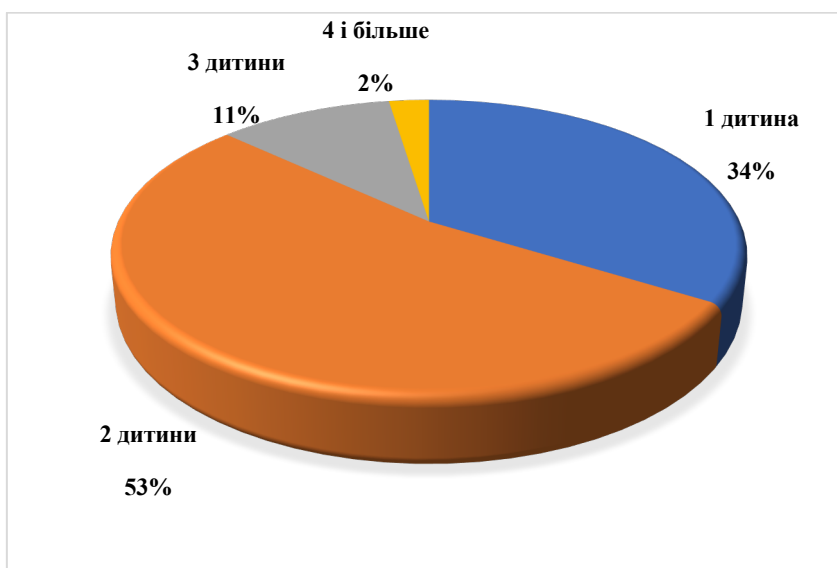

Рис. 2.1 Розподіл респондентів за кількістю дітей

Розподіл респондентів за фінансовим станом. 86 % жінок оцінюють свій фінансовий стан як середній, 12 % - як високий, 2 % - як низький (див. Рис. 2.2).

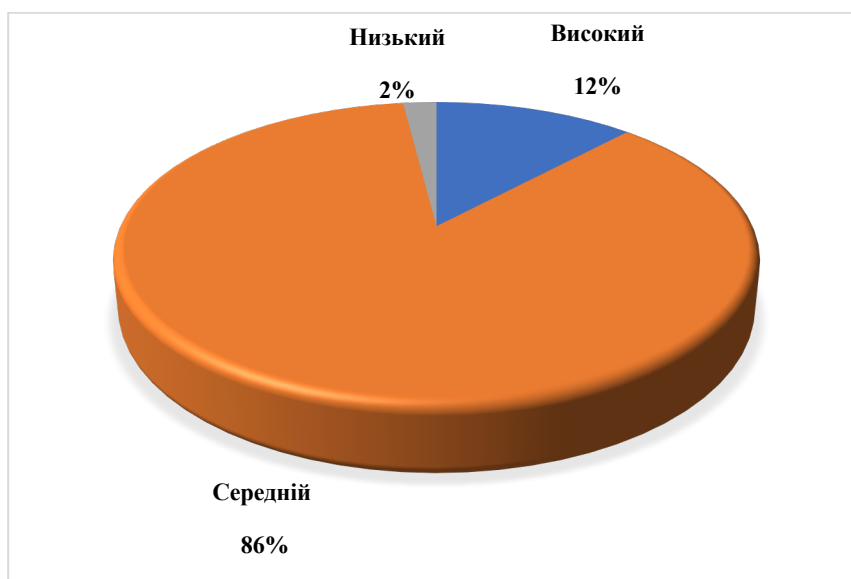

Рис. 2.2 Розподіл респондентів за фінансовим станом

Розподіл респондентів за умовами проживання. 64 % жінок живуть у власному житлі, 12 % - у родичів і оренду не сплачують, 24 % - проживають в орендованому житлі (див. Рис. 2.3).

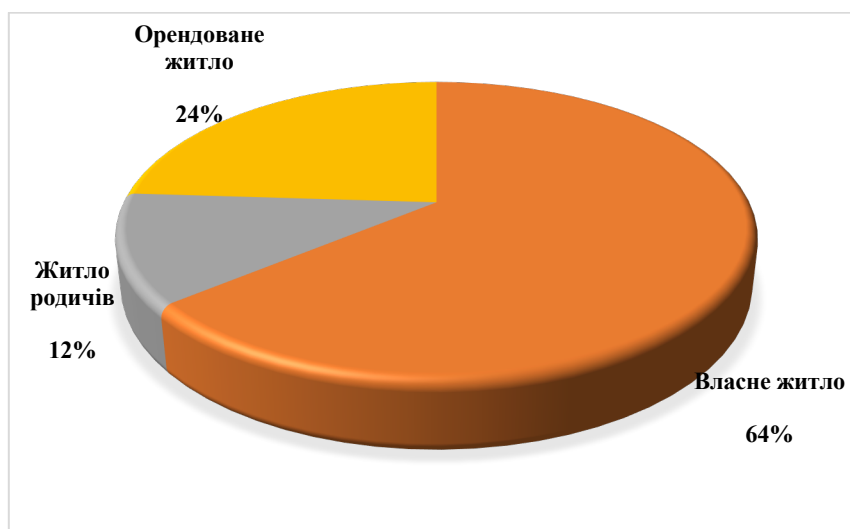

Рис. 2.3 Розподіл респондентів за умовами проживання

Розподіл респондентів за видом зайнятості. 48 % жінок працюють як найманий працівник, 21% - домогосподарки, 19 % - працюють на себе і 12 % - у декретній відпустці і мають основне місце роботи (див. Рис. 2.4).

Рис. 2.4 Розподіл респондентів за видом зайнятості

Розподіл респондентів за допомогою з дитиною. 43 % жінок у догляді за дитиною отримують основну допомогу від няні або від батьків (бабуся, дідусь), 38 % - отримують основну допомогу від чоловіка, 19 % жінок справляються без допомоги (див. Рис. 2.5).

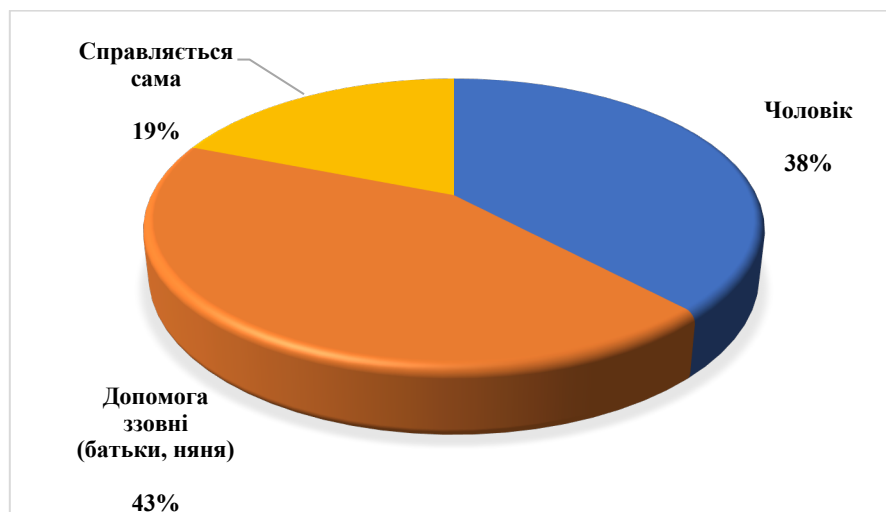

Рис. 2.5 Розподіл респондентів за допомогою з дитиною

З опитувальника задоволеності шлюбом, який показує ступінь задоволеності-незадоволеності шлюбом, маємо наступні результати: 55 % жінок мають абсолютно благополучну сім'ю, 29 % жінок проживають у благополучній сім'ї, 12 % - мають швидше благополучні сім'ї, 2 % - швидше не благополучні сім'ї, 2 % - абсолютно не благополучні сім'ї (див. Рис. 2.6).

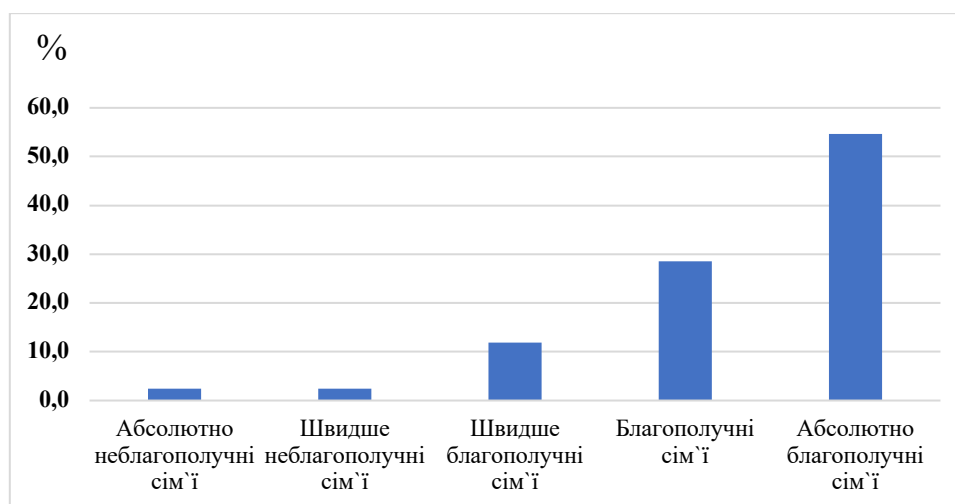

Рис. 2.6 Розподіл респондентів за задоволеністю шлюбом

Опитувальник батьківського відношення дає змогу виділити п'ять шкал, за якими було проведено аналіз.

Перша шкала – прийняття - відштовхування виражає собою загальне емоційно-позитивне (прийняття) батьками чи емоційно-негативне (відштовхування) ставлення батьками до дитини. 88,1 % матерів проявляють проміжне ставлення до дитини, 11,9 % матерів проявляють позитивне ставлення. Батьків, які би повністю відштовхували свою дитину в нашій вибірці не має (див. Табл. 2.1).

Табл. 2.1

Розподіл респондентів за прийняттям-відштовхуванням

Прийняття	К-ть	%
Відштовхування	0	0
Середнє значення	7	88 %
Прийняття	5	12 %

Друга шкала – кооперація – виражає прагнення дорослих до співпраці з дитиною, прояв з їхнього боку щирої зацікавленості та участь у її справах. 71,4 % респондентів мають не яскраво виражений інтерес до своєї дитини, середній рівень зацікавленості, 28,6 % - мають щирий інтерес до своєї дитини, батьків, які би мали протилежне відношення до своєї дитини у нашій вибірці не виявлено (див. Табл. 2.2).

Табл. 2.2

Розподіл респондентів за інтересом до дитини

Поведінка дорослого по відношенню до дитини	К-сть	%
Протилежна	0	0
Середня	30	71 %
Інтерес до дитини	12	29 %

Третя шкала – симбіоз – своєрідна контактність дитини та дорослої людини. Вона показує, що 33 % матерів прагнуть до єднання з дитиною, а 12% навпаки, намагається зберегти між дитиною та собою психологічну дистанцію (див. Табл. 2.3).

Табл. 2.3
Розподіл респондентів за симбіозом

Єднання дитини і матері	К-сть	%
Дистанція	5	12 %
Середнє значення	23	55 %
Близькість	14	33 %

Четверта шкала – авторитарна гіперсоціалізація – характеризує те, як дорослі контролюють поведінку дитини. 43 % матерів – демократичні, в яких контроль над дітьми відсутній, 48% жінок проявляють помірний контроль над своїми дітьми, 9% жінок авторитарні у відносинах з дитиною (див. Табл. 2.4).

Табл. 2.4
Розподіл респондентів за авторитарною гіперсоціалізацією

Значення	К-сть	%
Авторитарна поведінка	4	9 %
Середнє значення	20	48 %
Контроль відсутній	18	43 %

П'ята шкала - маленький невдаха. Показує, що 93 % матерів нашої вибірки ставляться до здібностей дитини з вірою, а 7 % - мають середнє

значення. Матерів, які не вірять в своїх дітей у нашій вибірці немає (див. Табл. 2.5).

Табл. 2.5
Розподіл респондентів за інфантилізацією

Значення	К-сть	%
Невіра в дитину	0	0
Середнє значення	3	7%
Віра в дитину	39	93%

Опис статистики.

Аналізуючи отримані нами дані, бачимо, що середнє значення, медіана і мода майже не відрізняються по наступних показниках: задоволеність шлюбом, прийняття дитини, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація, інфантилізація (див. Табл. 2.6).

Мода задоволеності шлюбом рівна 37 і показує, що найчастіше в нашій вибірці зустрічаються жінки, які з благополучних сімей.

Стандартне відхилення задоволеності шлюбом 6.36, прийняття дитини – 2,39, кооперація – 0,942, симбіоз – 1,51, авторитарна гіперсоціалізація – 1,51, інфантилізація – 0,701 (див. Табл. 2.6). Тобто значення із множини не сильно відрізняються від середнього значення.

З тесту Шапіро-Вілк р можемо зробити висновок, що нормальний розподіл має лише показник прийняття дитини, по якому $W=0,953$, $p\text{-value}=0,085$, $0,085 > 0,05$. Далі можемо примінити тест Ст'юдента і перевірити гомогенність дисперсій (див. Табл. 2.7).

Показники задоволеність шлюбом, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація, інфантилізація мають $p\text{-value} < 0.05$, отже розподіл по значеннях не є нормальним. Отже наші висновки є випадковими.

Табл. 2.6

Середні показники

	Вік	Задовол. шлюбом	Прий- няття дитини	Коопе- рація	Симбіоз	Авторитарна гіперсо- ціалізація	Інфантил. (інвалідиз.)
К-сть	42	42	42	42	42	42	42
Середнє	36.1	38.0	11.7	5.88	4.67	2.95	1.26
Медіана	35.0	39.0	12.0	6.00	5.00	3.00	1.00
Мода	33.0	37.0	11.0	6.00	5.00	2.00	1.00
Стандарт. Відхил.	4.94	6.36	2.39	0.942	1.51	1.51	0.701
Мінімум	28	12	7	4	1	1	0
Максимум	50	46	16	7	7	6	3
Шاپіро- Вілк W.	-	0.841	0.953	0.859	0.894	0.908	0.752
Шاپіро- Вілк p.	-	< .001	0.085	< .001	< .001	0.002	< .001

Так як по показниках задоволеність шлюбом, прийняття дитини, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація, інфантилізація p -value < 0.05 , робимо висновки, що жінки нашої вибірки не відображають жінок всієї популяції і результати дослідження по цих шкалах неможливо розповсюдити на жінок всієї країни (див. Табл. 2.7).

Так як по показниках задоволеність шлюбом, прийняття дитини, кооперація, симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація, інфантилізація маємо p -value < 0.05 , робимо висновки, що жінки нашої вибірки не відображають жінок всієї популяції і результати дослідження по цих шкалах неможливо розповсюдити на жінок всієї країни (див. Табл. 2.7).

Табл. 2.7

One Sample T-Test

		Statistic	df	p
Прийняття дитини	Стьюдента	1.8	1.0	< .001
Задоволеність шлюбом	Стьюдента	38.7	1.0	< .001
Кооперація	Стьюдента	40.4	1.0	< .001
Симбіоз	Стьюдента	20.0	1.0	< .001
Авторитарна гіперсоціалізація	Стьюдента	12.6	1.0	< .001

Кореляція

Зайнятість жінки слабо корелює з віком і корелює з кількістю дітей, чим більше дітей тим менша ймовірність, що жінка працює. Це можемо пояснити тим, що більшість жінок з народженням дитини обирає декретну відпустку і присвячення свого часу дитині.

Кооперація корелює з прийняттям дитини.

Симбіоз слабо корелює з прийняттям дитини.

Авторитарна гіперсоціалізація слабо корелює з прийняттям дитини і з симбіозом.

Інфантилізація слабо корелює з прийняттям дитини і з авторитарною гіперсоціалізацією. Слабо обернено пропорційно корелює з умовами проживання (див. Додаток №Б).

Висновки до Розділу 2

З розглянутого можна зробити такі висновки: у своїй практиці психологи застосовують такі методи соціально - психологічної діагностики, як: спостереження, кількісно-якісний аналіз документів, експеримент, метод соціометрії, методи поперечних і повздовжніх зрізів, опитування та тестування.

У нашому дослідженні було вирішено використовувати методи опитування для проведення емпіричного дослідження, а саме було обрано наступні інструменти та методики: розроблена соціально-анамнестична анкета, використані тест-опитувальник задоволеності шлюбом та опитувальник батьківського відношення. Ці методики є необхідними і достатніми для проведення дослідження на задану тему.

Наша досліджувана група складається з 42 одружених жінок. Кожна з респонденток є мамою. Усі вони проживають на території України. Опитувальники було створено в Гугл формі і дані зібрано шляхом розсилання посилання на Гугл форму.

Аналіз та інтерпретація даних, отриманих у ході проведення психологічного дослідження якості шлюбних відносин як чинника задоволеності материнством дає змогу зробити наступні висновки: половина з опитаних нами жінок мають абсолютно благополучну сім'ю, третина опитаних жінок проживають у благополучній сім'ї і близько 5 % - швидше не благополучні сім'ї або абсолютно не благополучні сім'ї. 11,9 % матерів проявляють позитивне ставлення до своєї дитини; 28,6 % - мають щирий інтерес до своєї дитини; 33,3 % матерів прагнуть до єднання з дитиною. Близько половини опитаних матерів є демократичними, а 9,5 % - авторитарні у відносинах з дитиною. Більшість наших респонденток вірять в свою дитину і в її здібності. Матері, які б не вірили у свою дитину, у нашій вибірці відсутні.

За результатами опитування зв'язок між задоволеністю шлюбом і задоволеністю материнством не підтвердився. Причиною може бути мала нерепрезентативна вибірка, більшість опитаних жінок є жителями Києва, де рівень життя вищий, ніж в інших містах України.

Результати нашого дослідження неможливо розповсюдити на жінок всієї країни.

РОЗДІЛ 3: МАТЕРИНСТВО ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

3.1 Підходи до корекції та консультування клієнтів з проблемами в сферах шлюбних відносин та материнства

Сім'я - один з найсильніших, найвпливовіших і найважливіших інститутів, який виховує особистість і його значення у формуванні індивіда неможливо переоцінити. У сім'ї переплітаються шлюбні та дитячо-батьківські відносини. Діти є активними індикаторами будь-яких зміни в сім'ї. Вони дуже чутливі до оцінок дорослого, його відношення до себе, до стану батьків, зміни правил та уставів у повсякденному житті і т.д. [32].

Коли втрачається контакт з батьками в результаті розлучення чи тривалих від'їздів батьків, чи сімейного конфлікту, чи коли немає батьківської підтримки і тепла або вразі відмови від дитини – це найважче пережити дитині. Тому найвагоміший фактор нормального психологічного розвитку дитини – це позитивне, регулярне, цікаве спілкування з батьками [45].

Для того, щоб ретельно зробити діагностику психічного розвитку дитини, необхідно вивчити сутність контакту батьків з дітьми. Міжособистісне спілкування батьків та дітей дає змогу зрозуміти причину напруги в сім'ї та побачити конфлікти. За допомогою різних діагностувальних методик дитячо-батьківських відносин спеціаліст може отримати інформацію про відхилення в психічному розвитку дитини, з'ясувати, що спричинило конфлікти і сварки в подружжі. Ці методики можна поділити на дві групи: одні досліджують відносини в системі «батько-дитина» очима батька, інші - очима дитини [51].

Психологічне консультування та корекція є досить довгим процесом та має багато стадій. При аналізі роботи з клієнтом виділяють динаміку, яка

може бути динамікою окремої консультації чи всього процесу роботи з клієнтом.

Як правило основним методом психологічного консультування є інтерв'ю, направлене на соціально-психологічну підтримку та допомогу клієнта чи його сім'ї. Але сьогодні в психологічній консультації доволі часто використовуються й інші методи, а саме: психодрама і рольове моделювання, діалогічне спілкування, методи поведінки, репертуарні решітки Келлі, аналіз історії сім'ї, Генограмма, а також методи групової терапії. Для забезпечення зворотного зв'язку використовуються відеозаписи і такі психотехніки, як «соціограма в дії», «сімейна скульптура», «сімейна хореографія» (вони представляють собою щось подібне «живих картинок», коли члени сім'ї, вибираючи пози і розташування в просторі, намагаються зобразити свої взаємини в статиці або динаміці) [5].

Вибір методу залежить від того, на зовнішньому чи на внутрішньому рівні проводиться консультаційний процес.

Працюючи на зовнішньому рівні психолог з клієнтом може вирішити неглибоко укорінені особисті і сімейні проблеми. Цим методом користуються на першій зустрічі (а надто при консультуванні сімейної пари). Тут широко використовують техніки допомоги, створені для допомоги у відносинах, розроблених в гуманістичній психології Карла Роджерса. Відносини довіри, створені при цьому, сприяють відкритості, яка допомагає кожному члену сім'ї висловити бажане, що в нього на думці, і висловити свої справжні почуття. Це дає змогу зробити перші кроки до прояснення проблеми, крок до себе самого та до іншої людини [46].

Використовуються на цьому рівні і різні техніки, розроблені в поведінковій психології. Зокрема, біхевіористська модифікація «контрактної терапії», коли подружжя домовляються винагороджувати один одного за ту поведінку, яку вони очікують від партнера.

Сучасні підходи до сімейного консультування.

Існує багато напрямків сімейного консультування: від модифікацій фрейдівської психоаналітичної моделі до позитивної сімейної терапії Н. Пезешкіана. Але останнім часом все ж таки психологи віддають перевагу таким підходам як системний і структурний.

Основоположниками системного підходу є М. Боуен, С. Мінухін, В. Сатир, К. Вітакер. Вони розглядають сім'ю не лише як об'єднання індивідів, які пов'язані спорідненістю, а як цілісну систему, де кожен відчуває страждання іншого: сімейні кризи і конфлікти розрушають сім'ю. Так як сім'я - є системною одиницею, то не важливо, хто з її складників змінюється. Як показує практика зміни в поведінці обного з членів сім'ї впливають на неї і інші члени сім'ї, які є підсистемами і одночасно відчувають вплив з їх боку.

М. Боуен стверджує, що в сім'ї ніхто не діє сам по собі, бо це може призвести до внутрішньої розбалансованості системи сім'ї.

Другий варіант роботи з сім'єю, який є досить популярним у світі, - це структурна сімейна терапія, основоположником якої є С. Мінухін [57].

В основі цього підходу лежать такі твердження:

- Коли надається психологічна допомога, то треба брати до уваги всю сім'ю. Кожен член сім'ї має розглядатися як її підсистема.

- Психологічна робота з сім'єю міняє її структуру і як наслідок змінює поведінку кожного члена сімейної системи.

- Робота з сім'єю приводить до приєднання психолога до неї і результатом цього є утворення терапевтичної системи, що робить можливими сімейні зміни [58].

Сім'я розглядається як єдине ціле, в якій окремі її члени або декілька членів є підсистемами. Кожна з підсистем (дитяча, батьківська, подружня) має свої особливі функції і виставляє до своїх членів відповідні вимоги. Але для таких підсистем необхідною є деяка ступінь свободи і незалежності. Так, для адаптації стосунків у подружніх парах повинна бути певна свобода від

впливу дітей та оточуючого середовища. Тому важливою є проблема кордонів між сімейними підсистемами [16].

Консультування подружжя з особистісних проблем.

Як правило, коли в сім'ї настають важкі моменти, відчувається напруженість у стосунках, порушуються взаємовідносини, виникають конфліктні ситуації, то подружжя звертається в психологічну консультацію.

Аналізуючи проблеми сімейних пар, з якими вони звертаються в консультацію, дослідники (Ю. Є. Альошина, В. Ю. Міняйло) виділили найбільш типові види конфліктів:

- конфлікти та взаємне невдоволення, пов'язані з розподілом ролей та обов'язків в подружніх парах;
- конфлікти, проблеми, невдоволення подружжя через відмінності в поглядах на сімейне життя і міжособистісні відносини;
- сексуальні проблеми, невдоволення однієї людини іншою у цій сфері та їх взаємне невміння налагодити сексуальні стосунки;
- складності та конфлікти у відносинах подружжя з батьками;
- хвороба (психічна або фізична) одного з подружжя та проблеми і труднощі, які викликані адаптацією сім'ї до захворювання, негативним ставленням до себе і оточуючих самого хворого або членів сім'ї;
- проблеми влади і впливу в подружніх взаєминах;
- відсутність теплих стосунків у відносинах подружжя, мінімум близькості й довіри, проблеми у спілкуванні [1].

Психологічний тренінг широко використовується для роботи з клієнтами. Це спосіб активного вивчення навиків поведінки. На тренінгу учасникам пропонують зробити різні вправи, які зможуть продемонструвати ті чи інші психологічні навички і якості. Для відпрацювання та закріплення одержаних навичок застосовуються рольові ігри, тематичні завдання, комп'ютерні програми й інші методи [59].

Тренінги мають перевагу над індивідуальним навчанням в тому, що одночасно можна донести інформацію і пропрацювати психологічне питання з більшою кількістю людей. Також психологічні тренінги маю групову терапію, яка допомагає клієнтові подивитися на своє питання з іншої сторони.

Арт-терапія — це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на творчості та мистецтві. Якщо коротко, то арт-терапію зазвичай називають терапією образотворчим мистецтвом задля позитивного впливу на психіку та емоції людини. Вона допомагає людині показати себе за допомогою кольорів, форм, рухів, пластики, ландшафтів. Це перш за все корекція, конкретне перетворення чи зміна образу, заміна на більш урівноважений і здоровий. Все до чого ви звертаєтесь, це образ і енергія об'єкта для психотерапії [11].

Арт-терапія – це створення візуальних образів, усвідомлення неусвідомленого психологічного матеріалу через ці образи, взаємодія між автором художньої роботи, самою художньою роботою і психотерапевтом, надання захисного середовища для вияву сильних переживань, естетичні стосунки не мають великого значення.

Арт-терапія має свої переваги в тому, що її можна пропонувати людям не залежно від віку чи соціального статусу; продукт творчості можна аналізувати в динаміці; творчість сильно зближує людей; арт-терапія є чудовою альтернативою для людей, які не добре володіють мовою чи мають труднощі з вираженням своїх переживань; надає можливість досліджувати несвідоме обходячи свідому цензуру; дає позитивні враження і емоції, допомагає сформуванню активнішу позицію в житті [4].

3.2 Програма інтервенції для клієнтів з низькою задоволеністю материнством

З моменту появи в парі дитини, у шлюбних відносинах починається етап, протягом якого перед подружжям постає ряд завдань, пов'язаних з адаптацією до нового члена сім'ї і прийняттям нових ролей. Часто проблеми цього етапу можуть бути наслідком недостатнього розуміння своїх потреб і емоцій, як наслідок нереалізованих потреб [47].

У близьких стосунках партнери переживають емоції і діють на них день у день. В будь який момент дії одного партнера можуть викликати емоційну реакцію в іншого партнера. Щоб шлюб приносив задоволення, а материнство було в радість, важливо розуміти свої емоційні переживання і вміти доносити партнеру і всім членам сім'ї, в тому числі дітям, свої потреби та емоції.

В ході проведення дослідження виявилось, що близько 17% респондентів вважають свій шлюб неблагополучним чи швидше благополучним (див. Табл.2.6). Щодо відносин з дітьми і задоволеністю материнством, то серед нашої вибірки 9,5% метрів, які прийняли участь у нашому дослідженні, проявляють авторитарну поведінку до дітей (див. Табл. 2.10), а 12% матерів дотримуються дистанції зі своїми дітьми (див. Табл. 2.9).

Проаналізувавши результати нашого дослідження, плануємо подальші інтервенції в роботі з клієнтами, які мають низький рівень задоволеності шлюбом, а також дистанцію з дитиною і проявляють авторитарну поведінку, ми пропонуємо програму інтервенцій, яка допоможе глибше познайомитися з собою, своїми емоціями і реакціями на емоційні переживання свого партнера і дітей.

Планується проведення наступних інтервенцій для клієнтів з низькою задоволеністю материнством.

1. Індивідуальна консультація (2-3 зустрічі)
2. Груповий тренінг – психоедукація
3. Арт-терапія матері і дитини

Індивідуальні консультації буде побудовано на активному слуханні, співчутті, підтримці та виявленню болючих точок у клієнта. На консультацію запрошуємо мама сама, потім мама з татом і мама з дитиною для системного аналізу і розуміння ситуації в сім'ї.

Проведення групового тренінгу «Емоції та вміння їх проявляти». Тренінг складається з двох частин: перша – теоретична психоедукаційна, в якій розкривається поняття емоцій, базові емоції, функції, компоненти емоцій, види емоційних переживань, їх інтенсивність та помилкові судження щодо емоцій.

Друга частина тренінгу – виконання учасниками завдання «Відображення моїх емоцій». Тренер просить кожного з учасників групи дати відповідь на наступні питання:

Відображення емоцій. В моїй сім'ї чи попередніх відносинах...

- 1) які імпульси/реакції я отримав під час переживання та вираження емоцій?
- 2) чи були деякі емоції прийняті, а інші ні?
- 3) як моя сім'я відповідає на мої емоції?
- 4) які імпульси/реакції я отримую в своїх шлюбних відносинах?
- 5) як мій партнер у шлюбі відповідає на мої емоції?
- 6) чи переживали Ви коли небудь дуже високої сили емоції [43]?

Некорисна інтенсивність негативних емоцій

1) Чи переживали Ви коли небудь сильні емоції, в яких важко було контролювати інтенсивність негативу який відчували АБО відчували нестачу емоцій, при яких важко було зрозуміти, що Ви відчували? Якщо так, то що зазвичай робиться з вами?

2) Як Ви намагаєтеся це контролювати?

3) Чи були такі емоційні реакції, якими ви не можете гордитися? (чи бачите Ви когось ображеним чи пораненим?). Коли Ви згадаєте це, чи

помітите інші емоції на поверхні, які допоможуть пояснити те, що ви не гордитесь?

Після закінчення практичної частини тренінгу, учасники можуть поділитися своїми результатами в групу або при наступній індивідуальній консультації.

Рефлексія. Вправа на відображення емоцій. Необхідно заповнити таблицю рефлексії почуттів в залежності від запропонованої ситуації (див. Додаток №В). Клієнту пропонується подумати про деякі емоційні переживання, які трапляються у стосунках з партнером. Подумати про свого партнера і про те, що він робить (вираз обличчя, тон голосу, поведінка), що стимулює емоційні реакції. Потрібно клієнту уповільнитися, не поспішати і уявляти моменти. Необхідно, щоб клієнт дозволив собі налаштуватися на те, як пригадує відчуття в своєму тілі в цей момент або уявити клієнту, що б він відчув, якби відбувся той чи інший, запропонована в таблиці сценарій [70].

Арт-терапія – мандалотерапія. Пропонується проведення даної методики для матері і дитини одночасно. Дану методику пропонуємо матерям, у кого за результатами дослідження спостерігається в єднанні матері і дитини дистанція (див. Табл. 2.3). Методику проводимо з метою корекції конкретної проблеми, а саме дистанції у єдності матері і дитини. У спільній роботі намалювати і розфарбувати коло, що символізує родину, дружбу і любов [18, 4]. (див. Додаток №Г)

Висновки до Розділу 3

Психологічне консультування та корекція є досить довгим процесом та має багато стадій. При аналізі роботи з клієнтом виділяють динаміку, яка може бути динамікою окремої консультації чи всього процесу роботи з клієнтом.

Як правило основним методом психологічного консультування є інтерв'ю, направлене на соціально-психологічну підтримку та допомогу клієнта чи його сім'ї. Але сьогодні в психологічній консультації доволі часто використовуються й інші методи, а саме: психодрама і рольове моделювання, діалогічне спілкування, поведінкові методи, репертуарні решітки Келлі, аналіз історії сім'ї, Генограмма, а також методи групової терапії. Вибір методу залежить від того, на зовнішньому чи на внутрішньому рівні проводиться консультаційний процес.

Є багато концепцій сімейного консультування, але останнім часом практикуючі психологи обирають інтегративні підходи - системний і структурний. Системний підхід розглядає сім'ю як цілісну систему, в якій кожен її член має безпосередній вплив на всіх інших. Структурна сімейна терапія при роботі з сім'єю міняє поведінку всіх членів сім'ї, оскільки кожен з її членів є підсистемою сімейної системи.

Клієнтам, які мають низький рівень задоволеності шлюбом, а також проявляють авторитарну поведінку і дистанцію з дитиною, ми розробили програму інтервенцій, яка допоможе глибше познайомитися з собою, своїми емоціями і реакціями на емоційні переживання свого партнера і дітей. Було вирішено провести індивідуальна консультацію (2-3 зустрічі), груповий тренінг – психоедукація та арт-терапію матері і дитини. Дані заходи допоможуть клієнтам глибше зрозуміти свій внутрішній світ, переживання та знайти шляхи покращення свого емоційного стану, а саме збільшити рівень задоволеності шлюбом та зблизитися з дитиною.

ВИСНОВКИ

В ході написання курсової роботи було:

1. Проаналізовано наукову літературу з проблеми «Якість шлюбних відносин як чинник задоволеності материнством».

Материнство – є складним процесом, який має свою еволюцію, фізіологічні процеси, культурні особливості та індивідуальні особливості. Материнство не є абсолютно вродженою потребою жінки, воно має у своєму значенні біологічне бажання до материнства, що перетворене внутрішніми соціальними нормами. На сучасному етапі материнство аналізується з точки зору особистісного розвитку жінки, психологічних і фізіологічних особливостей різних періодів репродуктивного циклу. Материнство визначає унікальну ситуацію розвитку самосвідомості жінки, стає етапом переосмислення батьківської позиції з власного дитячого досвіду, періодом інтеграції образу матері і дитини.

Психологи дослідили, що сім'я найбільше ефективно функціонує тільки коли подружжя задоволене своєю діяльністю, мають спільні цілі і разом намагаються їх досягти.

Загальна задоволеність материнством складається великою мірою з успішності реалізації материнських функцій, позитивного ставлення до материнської ролі та шанобливого ставлення до жінки – матері у близькому її оточенні.

2. Розроблено, організовано та проведено емпіричне дослідження.

Для проведення емпіричного дослідження було обрано наступні інструменти та методики:

- 1) Розроблено соціально-анамнестична анкета;
- 2) Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Столін., Г. П. Бутенко, Т.Л. Романова;

3) Опитувальник батьківського відношення, розроблений В.В. Століним та А.Я. Варга.

Методики обрані таким чином, щоб можна було дослідити ставлення матері до своєї дитини та визначення ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом. Методики є необхідними і достатніми для поставленої мети.

Наша досліджувана група складається з одружених жінок, кожна з яких є мамою дитини віком від 0 до 12 років. Усі вони проживають на території України.

3. Проаналізовано та проінтерпретовано отримані результати.

54,8 % жінок мають абсолютно благополучну сім'ю. 11,9 % матерів проявляють позитивне ставлення до своєї дитини. 28,6 % - мають щирий інтерес до своєї дитини. 33,3 % матерів прагнуть до єднання з дитиною. 42,9 % матерів – демократичні, 9,5 % - авторитарні у відносинах з дитиною. Абсолютна більшість матерів нашої вибірки вірять в свою дитину і в її здібності. Матерів, які не вірять у своїх дітей, у нашій вибірці немає.

Чим більший вік жінки, тим більша імовірність, що вона працює. Чим більше дітей у жінки, тим менша імовірність, що вона працює. Зв'язок між задоволеністю шлюбом і задоволеністю материнством не підтвердився. Причиною може бути мала нерепрезентативна вибірка, більшість опитаних жінок є жителями Києва. Результати нашого дослідження неможливо розповсюдити на жінок всієї країни.

4. Розроблено програму інтервенцій для підвищення рівня задоволеності материнством.

Клієнтам, які мають низький рівень задоволеності шлюбом, а також проявляють авторитарну поведінку і дистанцію з дитиною, ми розробили програму інтервенцій, яка допоможе глибше познайомитися з собою, своїми емоціями і реакціями на емоційні переживання свого партнера і дітей. Було вирішено провести індивідуальна консультацію (2-3 зустрічі), груповий

тренінг – психоедукація та арт-терапію матері і дитини. Дані заходи допоможуть клієнтам глибше зрозуміти свій внутрішній світ, переживання та знайти шляхи покращення свого емоційного стану, а саме збільшити рівень задоволеності шлюбом та зблизитися з дитиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алешина Ю.Б. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни : автореф. дисс. канд. психол. наук / Ю.Б. Алешина. – М., 1985.
2. Аккерман Н. Семейный подход к супружеским расстройствам // Семейная психотерапия / уклад. Э. Г. Ейдемиллер, П. В. Александрова, В. Юстицкис. СПб. : Питер, 2000. С. 225-241.
3. Аргайл М. Психология счастья. СПб.: Питер, 1990. 276 с.
4. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник / Я. С. Андрушко. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 212 с.
5. Васківська С. В. Основи психологічного консультування: підручник / С. В. Васківська. – 2-ге вид. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 424 с.
6. Винникот Д.В. Маленькие дети и их матери. М.: Класс, 1998. 110 с.
7. Гуд У. Социология семьи // Социология сегодня. Проблемы и перспективы. М., 1965. С. 194.
8. Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи // Социологические исследования. 2008. № 1. С. 40-49.
9. Голод С. И. Личная жизнь: любовь, отношения полов. СПб.: Знание, 1990. С. 32
10. Денисова В.А. Материнство как социально-культурный феномен с позиции различных психологических направлений // электрон. текст 2012 № 2 Гуманитарные исследования в восточной сибире и на дальнем востоке. Режим доступа:

<https://cyberleninka.ru/article/n/materinstvo-kak-sotsialno-kulturnyy-fenomen-s-pozitsii-razlichnyh-psihologicheskikh-napravleniy>

11. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала» / под ред. А. И. Копытина. – СПб.: Речь, 2002. – 144 с.

12. Джемс М. Корни брака и семьи // Психология семьи: хрестоматия / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. Самара: БАХРАХ-М. С. 35-65

13. Эйдемиллер Э. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии: метод. пособие / Э. Г. Эйдемиллер. – М.; СПб.: Фолиум, 1996. – 45 с.

14. Иващенко А. С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх парах / А. С. Иващенко. // Вісник Національної академії Державної ...автор: АС Иващенко 2012. - 72 с.

15. Исупова О. Г. Социальный смысл материнства в современной России // Социологические исследования. 2000. № 3. С. 98-107.

16. Карабанова, О.А. Психология семейных отношений / О.А. Карабанова. – М.: СИОКПП, 2001. – 122с.

17. Калачева Н. Ю., Захарова Е. И. - Условия удовлетворенности материнством женщин, имеющих детей раннего и дошкольного возраста // известия ПгПу им. в.г. белинского. 2012. No 28. с. 1226–1233.

18. Косик М. Мандалы як метод самопізнання / М. Косик. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 2014. – 52 с.

19. Кроник А. А. Психология человеческих отношений / А. А. Кроник, Е. А. Кроник. – Дубна: Издательский центр «Феникс»; Издательство «Когито-Центр», 1998. – 224 с.

20. Кляпець О.Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : автореф. дис. ... канд. психол. наук. / О.Я. Кляпець. — К., 2004.
21. Кон И. С. Ребенок и общество. М.: академия, 2003. 336 с.
22. Куликов л. В. Психология настроения. СПб.: изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. 225 с.
23. Кован Ф. А., Кован К. П. Взаимоотношения в супружеской паре, стиль родительского поведения и развитие трехлетнего ребенка // Вопросы психологии.—1989.—№ 4.
24. Кериг П.К. Семейный контекст: удовлетворенность супружеством, родительский стиль и речевое поведение с детьми / П.К. Кериг // Психология семьи : сборник статей / сост. Т.П. Гаврилова. – Москва : Вопросы психологии, 2002. – С. 36-44. – (Библиотека журнала 'Вопросы психологии') .
25. Лангмейер I., Матейчек З. Психічна депривація в дитячому віці. Прага: Аві-ценум, 1998.
26. Мацковский М.С. Социология семьи. Проблемы, теории, методологии и методики / М.С. Мацковский [под ред. Г.С. Батыгина]. – М. : Наука, 1989.
27. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь, АСТ-Москва: Прайм-еврознак, 2008. 816 с.
28. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству / С. Ю.
29. Міністерство юстиції// електрон. текст:
https://minjust.gov.ua/m/str_38233
30. Мамонова Е.Б., Суворова О.В. «Особенности удовлетворенности браком молодых семей» - 2018 / електрон. текст:
<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-udovletvoryonnosti-brakom-molodyh-semey>

31. Нартова Н.А. «Материнство в современной западной социологической дискуссии» - 2016 / электрон. текст:

<https://cyberleninka.ru/article/n/materinstvo-v-sovremennoy-zapadnoy-sotsiologicheskoy-diskussii>

32. Николс М. Семейная терапия. Концепции и методы / М. Николс, Р. Шварц; пер. с англ. О. Очкур, А. Шишко. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 960 с.

33. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. - 319 с.

34. Осипова А.А. Общая психокоррекция: учеб. пособие / А. А. Осипова. – М.: Сфера, 2002. – 510 с.

35. Осипук Э. Диагностические мандалы, используемые в консультативной практике (индивидуальный и групповой варианты) / Э. Осипук. // Газета Школьный психолог. – 2007. – № 4. – С. 20–28.

36. Опросник Шкала семейного окружения// электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%A8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F

37. Опросник Анализ семейной тревоги // электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%C2%AB%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7_%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%B8%C2%BB

38. Опросник Ролевые ожидания партнеров // электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%C2%AB%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D1%8B%D0%B5_%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%C2%BB

39. Опросник установок к сексу Айзенка // электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%90%D0%B9%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%D0%BA_%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%83

40. Опросник родительского отношения // электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F

41. Опросник Методика изучения родительских установок // электрон. текст
Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%B8%D0%B7%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA

42. Опросник Анализ семейных взаимоотношений // электрон. текст Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%C2%AB%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7_%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%C2%BB

43. Опросник Методика изучения родительских отношений // электрон. текст Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F#.D0.9A.D0.BB.D1.8E.D1.87

44. Опросник Удовлетворенности браком // электрон. текст Материал Psylab.info - энциклопедии психодиагностики:

https://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BC

45. Поліщук В. М., Ільїна Н. М., Поліщук ., С. А. та ін.; за заг. ред. В. М. Поліщука. Психологія сім'ї – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 239 с.

46. Пезешкиан Н. Тренинг семейных отношений. 33 и 1 форма партнерства / Носсарт Пезешкиан ; [пер. с нем.]. – 3-е изд. – М. : Институт позитивной психотерапии, 2009. – 288с.

47. Петрушин, С. В. Любав и другие человеческие отношения / С. В. Петрушин.- 3-е изд., Испр. - СПб. : Знание, 2007. - 144 с.
48. Пурнис Н. Е. Арт-терапия в развитии персонала / Н. Е. Пур- нис. – СПб: Речь, 2008. – 176 с.
49. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия / К. Роджерс. – М.: Ваклер, 1997. – 318 с.
50. Сысенко В.А. Устойчивость брака. Проблемы, факторы, условия. М .: Финансы и статистика, 1981. - 156с.
51. Силяева Е. Г. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования М.: Издательский центр «Академия», 2002. -192 с.
52. Торохтий С. Методика диагностики психологического здоровья семьи / С. Торохтий // Практична психологія та соціальна робота. – №7. – 2003.
53. Филиппова Г. Г. Психология материнства: Учебное пособие / Г. Г. Филиппова. – Москва: Издательство Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
54. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. М., 2008. С. 334-348.
55. Фромм Э. Душа человека. — М., 1998. — С. 213.
56. Шавлов А. В. Факторы удовлетворенности браком в семье. - М.,1995 року, 200 с.
57. Шишкина О.В. К вопросам о современных брачных отношениях / О.В. Шишкина // Психология и педагогика - новая интеграция: материалы 24-й науч. Конф. СПб ГАФК им. Лесгафата. - СПб., 1998..
58. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. -М .: Апрель-Прес, Издательство ЕКСМО-Прес, 2000. - 512 с.142с.

59. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активнесоціально-психологічне навчання: Навч. посіб. - К .: Вища шк., 2004. -679 с
60. Юнг К.Г. Архетип и символ. М.: Ренессанс, 1991. 65 с.
61. J.R. Rosen-Grandon, J.E. Myers, J.A. Hattie. The Relationship Between Marital Characteristics, Marital Interaction Processes, and Marital Satisfaction. *Journal of Counseling & Development*; Winter2004, Vol. 82 Issue 1.
62. Kaplan E. Motherhood and Representation, the Mother in Popular Culture and Melodrama. London; N .Y .: Routledge, 1992;
63. Koski K. J. Parenting Satisfaction of Mothers During Midlife / K. J. Koski, L. Steinberg. // *Journal of Youth and Adolescence*. – 1990. – No19. – С. 28
64. Leifer M. Psychological effects of motherhood: A study of first pregnancy / Leifer. – New York: Raeger, 1980. – 250 с.
65. Newberger C. The cognitive structure of parenthood: Designing a descriptive measure / Newberger. // *New Directions for Child Development*. – 1980. – No7. – С. 45–67.
66. Partridge S. E. The Parental Self-Concept: A Theoretical Exploration and Practical Application, / Partridge. // *American Journal of Orthopsychiatry*. – 1988. – No58. – С. 38–44.
67. Rubin R. Attainment of the maternal role: Part I. / Rubin. // *Nursing Research*. – 1967. – No16. – С. 237–245.
68. Shereshefsky P. M. Psychological Aspects of a First Pregnancy and Early Postnatal Adaptation / P. M. Shereshefsky, L. J. Yarrow. – New York: Publishing Press, 1992. – 382 с.
69. Stern D. The interpersonal world of the infant / Stern. – New York: Basic Books, 1985. – 276 с.

70. Veronica Kallos-Lilly, Jennifer Fitzgerald An Emotionally Focused Workbook for Couples: The Two of Us, London, 2021.

ДОДАТОК А

Середні показники з розбивкою по віку дітей

	К-сть дітей	Задоволеність шлюбом	Прийняття дитини	Кооперація	Симбіоз	Авторитарна гіперсоціалізація
К-сть	14	14	14	14	4	14
	23	23	23	23	3	23
	4	4	4	4		4
	1	1	1	1		1
Середнє	38.3	11.5	6.14	.64	2.79	
	37.8	12.2	5.74	.87	3.30	
	37.8	10.8	5.75	.50	2.00	
	41.0	8.0	6.00	.00	1.00	
Медіана	39.0	11.0	6.00	.00	3.00	
	40	12	6		3	
	38.5	10.0	5.50	.50	2.00	
	41	8	6		1	
Мода	36.0	11.0	7.00	.00	3.00	
	43.0	11.0	6.00	.00	4.00	
	32.0	7.0	5.00	.00	2.00	
	41.0	8.0	6.00	.00	1.00	

Кореляційна матриця

		К- сть дітє й	Фін. стан	Умо ви про жив ання	Зай няті сть	Доп омо га з дит ино ю	Задо воле ність шлю бом	Спр ийн ятт я дит ини	Коо пера ція	Си мбі оз	Авто ритар на гіперс оціалі зація	Інфа нтилі заці я (інва лідиз ація)
Умови прожива ння	Spearman's rho	0 .223	.021	.140								
	p-value	.156	.896	.377								
Зайня тість	Spearman's rho	0 .3330	.333	.128	.065							
	p-value	.033	.031	.419	.683							
Допомог. з дитиною	Spearman's rho	.183	0.080	.204	0.274	.155						
	p-value	.245	.617	.195	.079	.327						
Задово леність шлюбом	Spearman's rho	0 .032	0.008	0.069	.033	0.101	0.033					

Кореляційна матриця

		К- сть діт ей	Фін. стан	Умо ви про жив ання	Зай няті сть	Доп омо га з дит ино ю	Зад воле ність шлю бом	Спр ийн ятт я дит ини	Коо пера ція	Си мбі оз	Авто ритар на гіперс оціалі зація	Инфа нтилі заці я (інва лідиз ація)
	P- val ue	. 8 4 0	. 9 59	. 6 62	. 83 7	. 52 6	. 83 6					
Прийнят- тя дитини	Spe arm an's rho	. 0 6 7	. 0 03	. 0 27 4	. 0.1 45	. .11 7	. .11 5	. .181				
	P- val ue	. 6 7 4	. 9 86	. 0 80	. .36 0	. .46 1	. .46 9	. .251				
Коопера- ція	Spe arm an's rho	. 0 0 8	. 0 19 5	. 0 28 9	. 0.1 73	. 0.1 34	. 0.0 21	. .278	. .46 8 *			
	P- val ue	. 9 5 8	. 2 17	. 0 63	. .27 3	. .39 9	. .89 5	. .074	. .00 2			
Симбіоз	Spe arm an's rho	. 0 0 2 3	. 0 08 1	. 0 74	. 0.0 94	. .04 5	. .19 9	. .185	. .32 8	. .10 4		
	P- val ue	. 8 8 3	. 6 10	. 6 43	. .55 4	. .77 9	. .20 6	. .240	. .03 4	. .51 4		

Кореляційна матриця

		К- сть дітє й	Фін. стан	Умо ви про жив ання	Зай няті сть	Доп омо га з дит ино ю	Зад воле ність шлю бом	Спр ийн ятт я дит ини	Коо пера ція	Си мбі оз	Авто ритар на гіперс оціалі зація	Инфа нтилі заці я (інва лідиз ація)
Ав торитарн а гіперсоці алізація	Spe arm an's rho	.0 0 2 4	.06 3	.2 17	0.1 57	.11 1	0.0 75	.121	.33 4	.24 0	.3 56	
	P- val ue	.8 8 1	.6 93	.1 66	.31 9	.48 4	.63 8	.445	.03 1	.12 6	.0 21	
Ин фантіліз ація (інваліди зація)	Spe arm an's rho	.1 3 9	.0 08	0. 01 1	0.3 76	.20 0	.14 3	0.18 0	.32 1	.12 3	.0 17	.400 *
	P- val ue	.3 8 0	.9 58	.9 47	.01 4	.20 3	.36 5	.254	.03 8	.43 8	.9 14	.009

ДОДАТОК В

Відображення емоцій

Якщо мій партнер...	Зазвичай у своєму тілі я відчуваю...	Зазвичай я відчуваю...	Зазвичай я думаю...	Зазвичай я роблю...
Приклади: Прийшов з роботи раніше і виглядає щасливим				
Суворо дивиться на мене				
Плаче рясними сльозами у відповідь на звичайні слова				
Звертається до мене злим голосом				
Звертається до мене грайливим голосом				
Робить критичні зауваження в мою сторону чи в сторону того, кого я люблю				
Залишає мене, коли я підіймаю якусь важливу для мене тему				

ДОДАТОК Г

Малюємо мандалу

1. Накресліть коло.
2. Потім, почавши з центру, заповніть зображенням увесь його внутрішній простір.
3. Намалюйте що-небудь у центрі кола, на деякий час зосередьтеся на цій частині зображення, і вона підкаже вам, що намалювати далі.
4. У процесі роботи можна зробити акцент, що кожна робота унікальна, що учасники створюють те, що не існувало ніколи раніше.
5. Після завершення малювання учасникам групи зазвичай пропонується дати назву своїй роботі і описати власні почуття й асоціації, які пов'язані з малюнком і процесом його створення. Теми заняття пов'язані з дослідженнями системи відносин, образу «Я» та дослідженнями широкого кола проблем і 84 переживань учасників групи. Так, останні з указаних тем дають змогу розвивати комунікативні навички, долати соціальну відчуженість, вибудовувати гармонійні взаємини з колективом. Після вибору теми учасники приступають до її розкриття. Ефективність роботи групи залежить від міри залученості до неї і щирості учасників. Під час заняття в усіх учасників поступово пробуджувався інтерес до образотворчого мистецтва. Спочатку багато хто боявся приступати до виконання малюнків, відмовлялися малювати, сумнівалися в результаті, не вірили у власні можливості. Але поступово на зміну страху прийшла цікавість, а потім – інтерес до творчого самовираження. Часто учасники експериментували з фарбами. Іноді вони починали малювати яскравими світлими кольорами, а потім брали темну фарбу і замальовували увесь простір малюнка. Переважно, наступний після цього малюнок був світлішим і спокійнішим. Потім зазвичай

відбувається обговорення робіт. Воно становить розповідь учасників про свою роботу. Деяким учасникам буває дуже складно виражати і висловлювати власні почуття та думки перед групою, тому ми не наполягаємо на цьому. Якщо ґрунтуватися на власному досвіді, то можна зазначити ефективність і результативність цієї техніки та виділити показники. Використання техніки «мандала» сприяє розвитку творчих здібностей; підвищує самооцінку – студенти стають упевненішими в спілкуванні; сприяє формуванню «Я-концепції» і підвищенню упевненості в собі, створює сприятливі умови для розвитку здатності до саморегуляції.

1. Ваші потреби

Розслабтеся, потім подивіться на цю мандалу, запитуючи себе: «Що мені потрібно, щоб стати ближчим з дитиною?» Виберіть будь-який кольоровий олівець і розфарбуйте ті частини мандали, які забажаєте. Коли завершите, подивіться на малюнок і запишіть три слова, які першими спадають вам на думку.

1) Ваші потреби.

2) Ключові слова.

2. Ваші перешкоди

У центральному крузі намалюйте будь-яку геометричну фігуру. Поставте собі запитання: «Що перешкоджає моєму зближенню з дитиною?» Кольоровими олівцями розфарбуйте чотирикутники, починаючи зі зовнішнього краю мандали. Подивіться на те, що у вас вийшло, і запитайте себе: «Що мені нагадує цей малюнок?».

Запишіть перші три відповіді.

1. Ваші перешкоди.

2. Ключові слова.